

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 5, Sayı: 26, Ağustos 2018, s. 323-332

Arş. Gör. Dr. Anıl ÇELİK

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
acelik@bartin.edu.tr.

TÜRK DÜĞÜN GELENEKLERİYLE İLGİLİ BİR TERİM: “TELEK”¹

Özet

Türk kültüründe “düğünlerde gelinleri süsleyen ve onlara kılavuzluk eden kadınlar” için birçok farklı adlandırmanın kullanıldığı çeşitli kaynaklarca saptanmıştır. “Telek” adlandırması da Yalova İli Manavları’nın sözü edilen tanımlamayı karşılamak için tercih ettiği sözcük olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada, düğünlerde gelinleri süsleyen ve onlara kılavuzluk eden kadınların Türk kültüründeki konularından bahsetmek, “telek” ve “teleklik” kavramlarını tanımlamak ve açıklamak hedeflenmektedir. Bununla beraber, “telek” kelimesinin etimolojik yapısı incelenerek dilsel yolculuğundan söz edilmekte ve “telek” sözcüğünün kavram alanı Yalova İli Manavları’ndan derlenen metinlerle tanıklanarak ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Telek, Düğün, Gelenek, Görenek, Türk Kültürü.

A TERM RELATED TO TURKISH WEDDING TRADITIONS: “TELEK”

Abstract

In order to meet the concept of “women adorning and guiding brides at weddings” in Turkish culture, it was determined from various sources that many different names are used. The term “telek” is identified as the preferred word for the locals of Yalova to meet the mentioned definition. In this study, it is aimed to explain the position of “women adorning and guiding brides at weddings”, define and explain

¹ Bu makalenin özeti 27-29 Haziran 2018 tarihleri arasında Antalya’da gerçekleştirilen “Eurasian Conference on Language & Social Sciences” isimli sempozyumda sözlü olarak sunulmuştur.

the concept of "being telek". In addition to this, the word "telek" is examined in terms of etymological perspectives and the linguistic journey of this word is explained. The concept field of the word "telek" is also tried to be revealed through the texts compiled from the locals of Yalova.

Keywords: Telek, Wedding, Traditions, Customs, Turkish Culture.

GİRİŞ

Âdet ve gelenekler eskiden kalmış olma yönleriyle kıymetli görülür, nesiller arasında aktarılagelir ve toplum davranışları üzerinde kayda değer bir yetkeye sahip olur. Bunlarla birlikte tutum, tavır, bilgi ve töre ortaklığı meydana getirerek bireylerden toplumlar oluşturmak hususunda önemli katkılar sağlar. Toplumun gelenek ve göreneklerinin yanı sıra ahlak sistemi, ülküleri, davranış biçimleri, felsefî görüşleri ve dinî inançlarını da bünyesinde barındıran kültür mefhumu toplulukların tarihî yolculukları boyunca onlara eşlik eder ve türlü alışverişlerle beslenerek gelişir. Uluslara ait kültür mirasları arasında önemli bir mevkiye bulunan düğün kavramı da kültürel çıktılarının saptanması noktasında çok değerli veriler ihtiva eder. Düğün, tıpkı diğer ulusların geleneklerinde olduğu gibi Türk ulusunun gelenekleri arasında da kutlu bir olayı taçlandırmak amacıyla gerçekleştirilen bir tören, bir eğlence, bir cemiyet mahiyetinde kendine yer bulur ve toplumun hangi katmanı tarafından ortaya konulduğu fark etmeksizin, kadim âdet ve gelenekler tarafından şekillendirilen belli başlı temel nitelikler ve ölçünlü ana kurallar esas alınarak gerçekleştirilir. Bahsi geçen temel nitelikler ve ölçünlü ana kurallarla beraber, yöreden yöreye farklılık gösterip farklı adlandırmalarla karşılanan çeşitli düğün âdetlerinin de Türk kültüründe mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Yalova İli Yerli Ağzı isimli doktora tezi için yapılan saha çalışmaları esnasında Yalova İli Manavları'nın (Yerlilerinin) düğün âdetleriyle ilgili çeşitli veriler elde edilmiştir. Bu âdetlerden birisi de "teleklik" âdetidir. Türk kültüründe "düğünde gelinleri süsleyen kadın" yahut "düğünde geline kılavuzluk eden kadın" kavramları için birçok farklı adlandırma kullanılmıştır. "Telek" adlandırması da Yalova İli Manavları'nın sözü edilen tanımlamaları karşılamak için tercih ettiği sözcük olarak tespit edilmiştir. "Teleklik" âdeti, Türk kültürünün çeşitli dairelerinde isim değiştirse bile temelde aynı ölçünlü ana kurallara dayanır. Bu kişilerin düğünlerdeki görevlerinin kapsamı yöreden yöreye değişmekle birlikte birçok noktada kesişir. Örneğin kimi yörelerde bu görevdeki kimseler yalnızca gelini baba evinden koca evine götürmekle mükellef iken kimi yörelerde gelinin süslenmesi, yıkanması, giydirilmesi gibi birçok farklı görevle yükümlüdürler. Bu kişilerin gerçekleştirdiği ritüellerin içerikleri ve kuralları da yine yöreden yöreye değişir.

1. Türk Düğünlerinde Gelinleri Süsleyen ve Onlara Kılavuzluk Eden Kadınlar

Türk düğünlerinde gelinlere kılavuzluk eden kadınlara önemli görevler verilmiştir. Kendilerine "yenge, pırtı yengesi, yan yenge, yengeliç, tomgavit yenge, kızcören" (Göher Vural ve Vural 2017:71) gibi isimler de verilen bu kişiler birçok bölgede "koltuğa alma" âdetinden sorumludur. Çeşitli yörelerde ise gelin evinin duvarından çivi sökme, kimse görmeden mutfaktan çatal kaşık alma, gelin arabaya ya da ata bindiğinde "gittiği yerde taş gibi kalsın" diyerek heybesine koyduğu taşı gelinin arkasından atma gibi gelenekleri yerine getirme görevinde buldukları bilinmektedir (Duymaz vd. 2003:155). Feyzan Göher Vural ve Timur Vural'ın "Niğde Düğünlerinin Kaybolmaya Yüz Tutan Geleneği 'Yenge Kaldırma'" (2017:69-75) isimli çalışmalarında konu hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Kerkük'te gelini evden alıp davul zurna eşliğinde

erkek evine götürme işini yine bu kılavuz kadınların yürüttüğü (Tokatlı 1995: 203-204), Mersin Tahtacı kültüründe oğlan evinin yakın akrabalarına ya da yeni evlenmiş kadınlara "yengelik" görevi verildiği, yengelerin düğünde oğlan evinde hizmet ettiği, gelinin gelinliği ve kınasını kız evine götürdüğü, gelin alma gününde oğlan evine kadar geline eşlik ettikleri ve buna "yenge binme" dediği (Çıblak, 2003:236), Anadolu'nun bazı bölgelerinde damadın kolunda eve giren gelinin parmağının, oğlanın yengesi tarafından bala yahut da yağa batırıldığı (Tuna 2006: 151-153), Anadolu'daki Tatarlarda düğün evine gelen iki yengenin damadı eve kapatmak için dua ve ilahiler okumakla görevli olduğu (Çetinkaya 2014: 310-311-312) ve Niğde düğünlerinde yengelik âdetinin kaybolmak üzere de olsa hâlen devam ettirildiği bu çalışmada bahsi geçen konulardan bazılarıdır. Örneklerin sayısı çoğaltılabilir.

Arzu Çiftoğlu Çabuk'un "Türk Kültüründe Gelin Süsleme ve Süsleme Ustaları" (Çiftoğlu Çabuk 2017:54-68) isimli makalesinde ise Türk kültüründe gelinin düğün merasimi için hazırlanması ve gelini süslemekle görevli kimseler konularına odaklanılmıştır. Bu çalışmada, söz konusu görevleri gerçekleştirecek kimselerin rastgele seçilmediği ve birtakım özelliklere sahip olması gerektiği vurgulanır ve bu özelliklerin başlıcalarının; toplumda saygı duyulan bir kişi olmak, işinde ustalaşmış olmak ve elinin yakışır olması gibi nitelikler olduğundan söz edilir. Ardından süsleme işini icra eden kişilere verilen adlandırmalar tespit edilmiş ve alfabetik sıra ile ele alınmıştır. Bu adlandırmalar; baş yapıcı, bezekçi, düzenci, düzcü, düzgüncü, kalemkâr, kınacı, kınacı kadın, mâşıta, meşşâta, tırâzende-i arûsân, yazıcı kadın ve yüz yazıcı biçimindedir.

2. "Telek" Kelimesinin Anlamları

"Telek" kelimesi Türkiye Türkçesinde birçok farklı anlamı karşılamak üzere kullanılmaktadır. Kelimenin eş sesli birçok biçimi vardır. Bunlara aşağıda çeşitli sözlüklerden tanımlamalarla göz atılmıştır.

Söz konusu kelime Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te "kuşların gövde, kanat ve kuyruğunda bulunan, uçma, örtü ve kuyruk telekleri olarak üçe ayrılan, çeşitli renklerde kalın eksenli tüy." şeklindeki tanımıyla yer alır.

Bu kelimenin Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'ndeki (URL-1) anlamlarına bakıldığında ise şu verilerle karşılaşılır:

telek: Kuş, tavuk vb. hayvanların kanat kalemleri. [Yavuz *Şavşat –Artvin]

telek: Kuş, tavuk gibi hayvanların tüyleri. [-Afyon Kızılıkaya *Bucak –Burdur *Alaşehir –Manisa *Kurşunlu –Çankırı *Sungurlu –Çorum *Merzifon –Amasya Bağlıca *Ardanuç –Artvin –Erzurum –Erzincan –Van –Yozgat Faraşlı *Kalecik –Ankara –Kayseri –Çorum -Kars –Yozgat *Silifke, *Mersin İçel]

telek: Süpürge çöpü. [-Samsun *Ünye –Ordu]

telek: Her çeşit bitki yaprağı: Dut teleği, bağ teleği. [Gavraz, Bolaman -Samsun ve köyleri Seyithasan –Diyarbakır Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı –Hatay]

telek: Bağlam, tutam. [*Ağın –Elâzığ]

telek: Sergen, raf. [telek: Armağan. Atlas *Sivrihisar –Eskişehir –Kayseri]

telek: Hamamlardaki erkek yıkayıcı. [-Kütahya –Sivas *Ayaş –Ankara -Niğde]

telek: Hamamda kadın yıkayıcı, tellak. [-Burdur]

telek: Kasketin siperi, yaprak, sayfa. [-Ordu]

Kelimenin Türk Dil Kurumunca hazırlanan çeşitli terimler sözlüklerindeki ve “Kişi Adları Sözlüğü”ndeki (URL-1) durumu ise aşağıdaki şekildedir:

telek: Tüy bayrağı radyoluslar aracılığıyla dik olan ve kuşun vücudunun en dışında bulunan uçma, örtü ve kuyruk telekleri olmak üzere üç tipi bulunan, çok çeşitli renklerde olabilen tüyler. Penna. (BSTS / Biyoloji Terimleri Sözlüğü 1998)

telek: Eşya üzerindeki tozları almakta kullanılan kaz kanadı. (Kırçıçeği *Susuz -Kars) 2. Hamurdan yapılacak yiyecek ve tatlıların üzerine yağ sürmek amacıyla kullanılan ördek kanadı. [Beyceli *Fatsa –Ordu] (BSTS / Zanaat Terimleri Sözlüğü)

telek: (pennae), (Lat. penna = tüy) Tüy bayrağı radyoluslar aracılığıyla dik olan ve kuşun vücudunun en dışında bulunan tüyler olup uçma, örtü ve kuyruk telekleri olmak üzere 3 çeşidi vardır. Çok çeşitli renklerde olabilir. (BSTS / Zooloji Terimleri Sözlüğü)

telek:

Cinsiyet: Erkek

1. Armağan. 2. Dilek. 3. Kuş vb. hayvanların kanat tüyleri.

Cinsiyet: Kız

1. Armağan. 2. Dilek. 3. Kuş vb. hayvanların kanat tüyleri. (Kişi Adları Sözlüğü)

Yukarıdaki tanımlamalara göz atıldığında kelimelerin etimolojik özellikleriyle ilgili iki farklı köken bilhassa dikkati çeker. Bunlardan birincisi Eski Türkçe “yé- esmek, üfürmek, koşmak” fiildir. Bu fiilden türeyen Türkiye Türkçesindeki “yélek” ve Doğu Türk Lehçelerindeki “çelek” kelimelerinin yabancı dil kaynaklı “tel” kelimesiyle birleştirilmesinden ortaya çıktığı düşünülen bir “telek” kelimesinden bahsetmek mümkündür (Gülensoy 2007:877) . Anlamsal olarak “tel” veya “kuş tüyü” yapılarıyla ilişkilendirilebilecek olan “telek” yapılarının kökeni yukarıda bahsedilen fiile dayandırılabilir. Bir diğer etimolojik değerlendirme için ise “Ar. dallāk” kelimesine bakmak gereklidir. Arapça “su dökücü” anlamındaki bu kelime Türkiye Türkçesi yazı diline “tellak” biçiminde ve “hamamda hizmet eden ve erkek müşterileri yıkayan erkek” biçiminde geçmiştir. Anadolu Ağızlarının bazılarında ise şekil değiştirmiş ve anlam değişikliklerine de uğrayarak farklı biçimlerde yaşamaya devam etmiştir. Anlamsal açıdan “su dökücü”, “yıkayıcı” gibi şekillerle aralarında ilgi kurulabilecek “telek” yapıları için ise “Ar. dallāk” köküyle bağlantı kurmak yerinde olacaktır (URL-1).

Bu noktada Türk düğün gelenekleriyle ilgili olan ve Yalova İli Yerli Ağzından (Çelik, 2018) tespit edilen "telek" teriminin yukarıdaki kökenlerden hangisiyle ilişkili olduğu sorusu ortaya çıkar.

3. Türk Düğün Gelenekleriyle İlgili Bir Terim Olan "Telek" Teriminin Kökeni ve Teleklerin Düğünlerdeki Görevleri

Türk düğün gelenekleriyle ilgili bir terim olan "telek" teriminin köken bilimsel niteliklerini belirleyebilmek için bu terimin tespit edildiği Yalova İli Yerli Ağzının kaynak kişilerinin "teleklik"le ilgili neler söylediğine bakılarak terimin kavram alanını anlamaya çalışmak uygun bir yöntem olacaktır.

Teleklerin görevleriyle ilgili olarak Yalova İli Yerli Ağzı kaynak kişilerince söylenenler aşağıda örneklendirilmiştir:

"ben köwün teleyidim telek dellēdi gelin yapādıK (...) çeniz_ asādım bölē duvarlara birden çeniz_ asādım böyle girāPleri asādıK şeleri asādıK (...) tepe tepe dolaşırđıK tepe dolaşırđıK tepe dēdiK biS köwü dolaşırđıK (...) kafa yapādıK ben süslēdim yavrum telek dēdik (...) taç görđük taç_ alırdıK bölē çiçeklēlen süslēdik tel görđük teller_ olurdu arķā tel önüne tel işTē ālbiselē geydirirdiK_ işTe güSel güSel ben dikēdim" [Emine Çam – Armutlu İlçesi/Fıstıklı Köyü] (Çelik, 2018: 310)

"telek gelini süslēyo işTe önden bölē hazırlālā şindi gidiyolā gençlē gızlā yaPdırıyolā (...) tabi böyle yolmuyodun_ o zaman biliyodun her tarafı yoluyodun (...) tel vā teli salıyodu gelinin_ eşyalarını o yerleşdiriyodu" [Edibe Erdeniz - Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:327)

"önden telek derdiK telek tutulurdu (...) gelini süslerdi āda yapardı çeniz yerleşdirirdi o bi gün önceden tutulurdu bir_ afta önce o evi gelin_ evini yerleştirī gelini süslē gelini hamama götürü yıkā gelini āda yapā yolā ātıK temizlē ondan sūna cumā günü dūn ğurulur hamam_ olur hamamdan sona gelini yıkar güzelcene onuğ ertesi aKşamında kına yapılır (...)duvaċ takādı bēyaz tel taKā önlerinde bölē tel_ olurdu bölē bölē burdan bölē tel_ olurdu iki tarafından önden gelin tēlleri olurdu" [Gülsevrim Güner – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:329)

"teleK vādı ama şindig yoK dōru kafa yaPdırmaya gidiyolā işTe yüzünü yazıyodu önceden yazıyolādı yüzünü pullālan mullālan yazıyolādı şindig yoK şindi şehār gelini" [Hediye Dinçer – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:339)

"şimdi yavrum tamam ben segzen yaşındayım sölemesi ayıP_ ama söleçem sana eskiden ādalan yoluyolādı insanı birden temizliyolādı şimdi ātıK berberlē vā önce o telekler seni temizliyodu meseĀ evde temizlēdi teleK hamam yanādı altından hamamlā vādı yanādı telek girēdi gelini yıkādı (...)vallā saşlāni mene uzun saşlı örerlēdi öle essiden kākūli kesellēdi bölē burlādan yarım yarım önünden bālālādı taçın vādı bi metirē bi ğarış o da pırlanta ğorlādı üstüne arķada altı dāne maķara tel önünde iki dāne tel arķada tel daşıyemodun kafa yūK hele o taş Tā çoK yūK bizim zamānımızda dā güzeldi gelinnē dā hoşdu yüzüne yazıyolādı pul birden beyaz yoK birden pul öle her tarafı ğaşlarına burda yanaċlarına çenene birden ama birden yapışdırırlādı alınına her

tarafına yanāyına arnına çenene galdıramazdın kı kafanı arkada bi ton yük suraTda bi ton yük böle gal hep böle bakıyodun yā” [Sözer Balgıç– Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:347)

“teleK āda yapıyo böle temizleyo süsleyo saçını yapıyo” [Ferhunde Kılıç – Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 403)

“teleK vādı tamam benim ğayınvāİdem teleKdi süslüyodu gelini süslüyodu boya sürüyodu yanaKlarına falan ondan sona böle arnına ay yapādı ğayınnam benim yanaKlarına da böle gül gibi böle ufaK ufaK otuTdurudu pul yüz yazıyūlādı işTe ondan sōra gelini bindirillēdi ata öle işTe yanbaşlarından tutaraK da böle biri de önden çekiyo yularından beygirin atıK oynaya güle millet sarhoşlā içmiş içmiş atıK kafayı bulmuş oynaya oynaya atıK_ olan_ evine götürüler gelini ondan sona atıK soKālā u evin_ altına gelini aTdan indirilē dāmaT da girer goluna alı çıkarıdı yukarı bölece biterdi dūn” [Halime Turhan– Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 412)

“vardı tabi bizde teleK biz berber filan bilmiyoduK ku evelden (...) tabi canım_ işTe āda yapālādı ilēden öle şe yoKdu ku kaş kirpik_ alınıdı zāten şimdiki gibī öle kız mı gelin mi şimdi kimse belli olmayo (...) telek_ oludu işTe ādasını yapādı geli cumādan iki gün iki gece dūn_ olūdu (...) ondan sona işTe geline āda yapā süslēdi boya sürēdi bi parça böle podra bi şē” [Şahinde Yengeç – Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 429)

“gidiyon para veriyon u kadına kadın seni kaldırıyo oturuyo yerine oynuyon geliyon teleK diye” [Münevver Yavuz – Merkez İlçesi/Kazımiye Köyü] (Çelik, 2018: 552)

3.1. Teleklerin Düğünlerdeki Görevleri

Buna göre “telek” teriminin kavram alanı ile ilgili olarak “telek”lerin düğünlerdeki görevleri şu şekilde sıralanabilir:

3.1.1. Gelinin Saçını Yapma – Gelinin Başını Süsleme Görevi

Yukarıdaki verilere göz atıldığında teleklerin düğünlerde gelinlerin saçlarını yapma ve başlarını süsleme görevlerinin bulunduğu görülmektedir. Yalova İli Yerli Ağzı konuşurları günümüzde gelinlerinin saçlarını yaptırmak için kadın kuaförlerine gittiklerini ve bu adetin unutulmaya yüz tuttuğunu da belirtmişlerdir.

Teleklerin gelinlerin başlarını teller, taçlar, mücevherler ve çiçeklerle süsledikleri, saçlarını kâküllü şekilde kesdikleri ve ördükleri yine belirtilenler arasındadır.

“teleK vādı ama şindig yoK dōru kafa yaPdırmaya gidiyolā” [Hediye Dinçer – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:339) “teleK (...) süsleyo saçını yapıyo” [Ferhunde Kılıç – Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 403) “taç ğorduk taç_ alurdık bölē çiçeklēlen süslēdik tel ğorduk teller_ olurdu arkā tel önüne tel” [Emine Çam – Armutlu İlçesi/Fıstıklı Köyü] (Çelik, 2018: 310) “duvaK taKādı beyaz tel taKā önnerinde böle tel_ olurdu böle böle burdan böle tel_ olurdu iki tarafından önden gelin telleri olurdu” [Gülsevrim Güner – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:329) “vallā saşlānu mene uzun saşlı örerlēdi öle essiden kāküli

kesellēdi bōle burlādan yarım yarım önünden bālālādı taçın vādı bi metirē bi gariş o da pırlanta görłādı üstüne arķada altı dāne maķara tel önünde iki dāne tel arķada tel daşıyemodun kaķa yūk hele o taş Tā çoķ yūk” [Sözer Balgıç– Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:347)

3.1.2. Geline Ağda Yapma Görevi

Yalova İli Yerli Ağzı konuşurlarının anlattıklarından teleklerin gelinlere ağda yapma ve kaşlarını, kirpiklerini alma görevleri olduğu da anlaşılmaktadır.

“önden telek derdiK telek tutulurdu (...) gelini süslerdi āda yapardı (...)gelini āda yapā yolā” [Gülsevım Güner – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:329) *“teleK āda yapıyo bōle temizleyo süsleyo”* [Ferhunde Kılıç – Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 403) *“şimdi yavrım tamam ben segzen yaşıdayım sölemesi ayıP ama söleçem sana eskiden ādalan yoluyolādı insanı birden temizliyolādı şimdi atıK berberlē vā önce o telekler seni temizleyodu”* [Sözer Balgıç– Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:347) *“vardı tabi bizde teleK biz berber filan bilmiyoduK ku evelden (...) tabi canım işTe āda yapāladı ilēden öle şe yoKdu ku kaş kirpik alınıdı zāten şimdiki gibi öle kız mı gelin mi şimdi kimse belli olmayo (...) telek oludu işTe ādasını yapādı geli cumādan iki gün iki gece dūn oludu (...) ondan sona işTe geline āda yapā süslēdi”* [Şahinde Yengeç – Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 429) *“tabi böyle yolmuyodun o zaman biliyodun her tarafı yoluyodun”* [Edibe Erdeniz - Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:327)

3.1.3. Gelinleri Yıkayıp Temizleme Görevi

Yalova İli Yerli Ağzı konuşurlarının söylediklerinden yola çıkıldığında görülür ki telekler gelinleri hamama götürerek yıkarlar ve gelini temizleme görevi onlara aittir.

“önden telek derdiK telek tutulurdu (...)gelini süslē gelini hamama götürü yıķā temizlē ondan sūna cumā günü dūn ğururur hamam olur hamamdan sona gelini yıķar güzelcene” [Gülsevım Güner – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:329) *“telekler seni temizleyodu meseĀa evde temizlēdi teleK hamam yanādı altından hamamlā vādı yanādı telek girēdi gelini yıķādı”* [Sözer Balgıç– Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:347) *“teleK (...) bōle temizleyo süsleyo”* [Ferhunde Kılıç – Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 403)

3.1.4. Gelinin Yüzünü Yazma – Makyaj Yapma Görevi

Yalova İli Yerli Ağzı konuşurları teleklerin düğünlerde gelinlerin yüzünü yazdıklarını, onlara makyaj yaptıklarını da belirtmişlerdir. Buna göre teleklerin; gelinlerin yüzlerini pullarla süsleme, alınlarına ay ve yıldız figürleri yapma, yanaklarına allık sürme, yüzlerini pudralalarla güzelleştirme gibi görevleri de vardır.

“teleK vādı ama şindig yoK yüzünü yazıyodu önceden yazıyolādı yüzünü pullālan mullālan yazıyolādı şindig yoK şindi şehār gelini” [Hediye Dinçer – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:339) *“yüzüne yazıyolādı pul birden beyaz yoK birden pul öle her tarafı ğaşlarına burda yanaklarına çenene birden ama birden yapışdırırlādı alınna her tarafına yanāyına arnına çenene ğaldıramazdın kı kafanı arķada bi ton yūk suraTda bi ton yūk bōle ğal hep bōle baķıyodun yā”* [Sözer Balgıç– Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:347) *“teleK vādı tamam benim ğayınvādem teleKdi süslüyodu gelini süslüyodu boya sürüyodu yanaKlarına falan ondan sona bōle arnına ay yapādı ğayınnam benim yanaKlarına da bōle ğül gibi bōle ufaK ufaK otuT-*

durudu pul yüz yazıyûlâdı işTe” [Halime Turhan– Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 412) “*vardı tabi bizde teleK (...) boya sürēdi bi parça bölē podra bi şē*” [Şahinde Yengeç – Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 429)

3.1.5. Çeyiz Asma – Çeyiz Yerleştirme Görevi

Teleklerin çeyiz asma âdetinin gerçekleştirilmesinden sorumlu oldukları ve bu çeyizleri gelinlerin evlerine yerleştirme görevlerinin bulunduğu da yine Yalova İli Yerli Ağzı konuşurlarında belirtilenler arasındadır.

“*ben köwün teleyidim (...) çeniz, asādım bölē duvarlara birden çeniz, asādım böyle girāPleri asādıK şeleri asādıK*” [Emine Çam – Armutlu İlçesi/Fıstıklı Köyü] (Çelik, 2018: 310) “*telek (...) gelinin, eşyalarını o yerleşdiriyodu*” [Edibe Erdeniz - Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:327) “*önden telek derdiK telek tutulurdu (...) çeniz yerleşdirirdi o bi gün önceden tutulurdu bir, afta önce o evi gelin, evini yerleştiri*” [Gülsevım Güner – Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:329)

3.1.6. Oynarken ve Damat Evine Giderken Geline Eşlik Etme, Onu Yönlendirme Görevi

Yalova İli Yerli Ağzı konuşurlarının belirttiğine göre telekler geline köyü dolaştırır, ona damat evine kadar eşlik eder, bu merasimlerde onu yönlendirir, onu oyuna kaldırır.

“*ben köwün teleyidim (...) tepe tepe dolaşırdıK (...) tepe dēdiK biS köwü dolaşıdıK*” [Emine Çam – Armutlu İlçesi/Fıstıklı Köyü] (Çelik, 2018: 310) “*ondan sōra gelini bindirillēdi ata öle işTe yanibaşlarından tutaraK da bölē biri de önden çekiyo yularından beygirin atıK oynaya güle millet sarhoşlā içmiş içmiş atıK kafayı bulmuş oynaya oynaya atıK, olan, evine götürüler gelini ondan sona atıK soğālā u evin, altına gelini aTdan indirilē dāmaT da girer goluna alı çıkarıdı yukarı bölēce biterdi dūn*” [Halime Turhan– Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 412) “*gidiyon para veriyon u kadına kadın seni kaldırıyo oturuyo yerine oynuyon geliyon teleK diye*” [Münevver Yavuz – Merkez İlçesi/Kazımiye Köyü] (Çelik, 2018: 552)

Bunlarla beraber “*ben köwün teleyidim telek dellēdi*” [Emine Çam–Armutlu İlçesi/Fıstıklı Köyü] (Çelik, 2018: 310) “*önden telek derdiK telek tutulurdu*” [Gülsevım Güner–Armutlu İlçesi/Kapaklı Köyü] (Çelik, 2018:329) “*teleK vādı tamam benim gayınvāİdem teleK-di*” [Halime Turhan– Çiftlikköy İlçesi/ Çukurköy Köyü] (Çelik, 2018: 412) “*gidiyon para veriyon u kadına kadın seni kaldırıyo oturuyo yerine oynuyon geliyon teleK diye*” [Münevver Yavuz – Merkez İlçesi/Kazımiye Köyü] (Çelik, 2018: 552) ifadeleri telekliğin bir akrabalık bağı ile belirlenmediği, köylerde bir meslek gibi yetenek sahibi belli kişilerce gerçekleştirildiği ve bu kişilerin yaptıkları iş için belli bir ücret alabildiğini göstermektedir.

3.2. Türk Düğün Gelenekleriyle İlgili Bir Terim Olan “Telek” Teriminin Kökeni

Anlamsal olarak “tel”veya “kuş tüyü” yapılarıyla ilişkilendirilebilecek olan “telek” yapının kökeninin Eski Türkçe “*yél- esmek, üfürmek, koşmak*” fiilinden türeyen Türkiye Türkçesindeki “yélek” ve Doğu Türk Lehçelerindeki “çelek” kelimelerinin yabancı dil kaynaklı “tel” kelimesiyle birleştirilmesinden ortaya çıktığı düşünülen bir “telek” kelimesi olabileceği yukarıda belirtilmişti. Anlamsal açıdan “su dökücü”, “yıkayıcı” gibi şekillerle aralarında ilgi kurulabi-

lecek "telek" yapıları için ise "Ar. dallāk" köküyle bağlantı kurulabileceğinden yine aynı kısımda söz edilmişti.

Yalova İli Yerli Ağzı kaynak kişilerince teleklerin görevleri hakkında söylenenler arasında özellikle iki niteliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; gelini çeşitli şekillerde süslemek ve yıkayıp temizlemek görevleridir.

Yapılan süslemenin niteliğine bakıldığında teleklerin gelinlerin başlarını teller, taçlar, mücevherler ve çiçeklerle bezedikleri göz önüne alınırsa, bu süslemede kullanılan tellerden dolayı Eski Türkçe "yél- esmek, üfürmek, koşmak" fiilinden türeyen Türkiye Türkçesindeki "yélek" ve Doğu Türk Lehçelerindeki "çelek" kelimelerinin yabancı dil kaynaklı "tel" kelimesiyle birleştirilmesinden ortaya çıktığı düşünülen bir "telek" kelimesi akla getirebilir.

Fakat "teleklik" bir görev, bir nevi bir meslek adıyla "telek" ise bu işi yapan kişiye verilen addır. Bu mantıkla düşünülecek olursa Arapça "dallāk" kökü tekrar ön plana çıkar. Zira teleklerin görevlerinden biri de gelini yıkayıp temizlemektir. Anlamsal açıdan "su dökücü", "yıkayıcı" gibi şekillerle "teleklik" işi arasında rahatça bağlantı kurulabilir. Türkiye Türkçesi ölçünlü yazı dilinde "tella" şeklinde ve "hamamda hizmet eden ve erkek müşterileri yıkayan erkek" anlamıyla yaşayan bu kelimenin Yalova İli Yerli Ağzında "gelini hamamda yıkayıp temizleme görevi"nden yola çıkılarak "gelinleri süslemek, yıkamak ve düğüne hazırlamakla görevli kadın" anlamına dönüşmüş olması son derece muhtemeldir. Burdur Ağzında da telek kelimesinin anlamının benzer bir şekilde "hamamda kadın yıkayıcı" şeklinde görülüyor olması bu savı destekler bir kanıt olarak algılanabilir.

SONUÇ

Yalova İli Yerli Ağzı kaynak kişilerinden derlenen Türk düğün gelenekleriyle ilgili "telek" terimi, "gelinleri süslemek, yıkamak ve düğüne hazırlamakla görevli kadın" anlamına gelmektedir. Teleklerin düğünlerde "gelinin saçını yapma, gelinin başını süsleme", "geline ağda yapma", "gelini yıkayıp temizleme", "gelinin yüzünü yazma", "geline makyaj yapma", "gelinin çeyizini asma, çeyizini yerleştirme", "oyunarken ve damat evine giderken geline eşlik etme, onu yönlendirme" gibi görevleri vardır. Bu bağlamda teleklerin Arzu Çiftioğlu Çabuk'un (2017:54-68) gelini süsleme işini icra eden kişiler hakkında bilgi verirken isimlerini zikrettiği "baş yapıcı", "bezekçi", "düzençi, düzücü ve düzgüncü", "kalemkâr", "mâşita, meşşâta", "tırâzende-i arûsân", "yazıcı kadın, yüz yazıcı" gibi gelin süsleme ustalarıyla benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Bununla birlikte Feyzan Göher Vural ve Timur Vural'ın (2017:69-75) düğünlerde "geline yol gösterme", "gelinin çeyizini götürme" ve "gelini alarak gezdirme" gibi sorumlulukları bulunduğu bahsettiği "yengelik" görevi ve yine aynı çalışmada isimleri geçen "pırtı yengesi", "tomgavıt yenge", "yan yenge", "yengeliç", "kızcören" gibi düğün görevlileriyle "telek" ve "teleklik" kavramları arasında ortaklıkların mevcut olduğu tespiti yapılabilir. Türk düğün gelenekleriyle ilgili bir kavram olan "telek" teriminin kökeninin Eski Türkçe "yél- esmek, üfürmek, koşmak" fiilinden türeyen Türkiye Türkçesindeki "yélek" ve Doğu Türk Lehçelerindeki "çelek" kelimelerinin yabancı dil kaynaklı "tel" kelimesiyle birleştirilmesinden ortaya çıktığı düşünülen bir "telek" kelimesiyle ilişkisi akla getirilebilecekse de "teleklik" in bir görev, bir nevi bir meslek adı olduğu ve "telek" teriminin de bu işi icra eden kişi için kullanıldığı göz önüne alındığında Arapça "dallāk" kökünün ön plana çıkarılması gerektiği görülür. Zira iki yapı

arasında teleklerin görevleri de değerlendirildiğinde anlamsal açıdan açık bir bağlantı kurulabilmektedir.

KAYNAKLAR

- Çelik A. (2018). "Yalova İli Yerli Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Çetinkaya S. (2014). "Geçmişten Günümüze Sarayönü Düğünleri", Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu Bildiri Kitabı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., ss. 297-320.
- Çıblak N. (2003), "Mersin Tahtacı Kültüründeki Terimler Üzerine Bir Deneme", Folklor / Edebiyat, C.IX, S.XXXIII, ss.217-238.
- Çiftoğlu Çabuk A. (2017). "Türk Kültüründe Gelin Süsleme ve Süsleme Ustaları", Millî Folklor, Yıl:29, Sayı: 113, ss. 54-68.
- Duymaz A., vd. (2003). "Balıkesir Üniversitesi Balıkesir Yöresi Kültürünü Uygulama ve Araştırma Merkezi Balıkesir ve Çevresi Halk Kültürü Derlemesi Araştırma Projesi", Balıkesir.
- Gülensoy T. (2007). "Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II", TDK Yayınları, Ankara.
- Tokatlı Ü. (1995). "Kerkük'te Evlenme Adetleri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(6), ss.199-212.
- Tuna S. T. (2006). "Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği", Bilig, Yaz 2006, ss.149-160.
- Vural Göher F., Vural T. (2017). "Niğde Düğünlerinin Kaybolmaya Yüz Tutan Geleneği: Yenge Kaldırma", TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; Cilt: 9/İLKBAHAR, Sayı: 34, ss. 69-75.

İnternet Kaynakları:

- URL1- TDK Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts. (Erişim Tarihi: 21.06.2018).